

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաքանչիւր բարին 2 կոպեկ:

ՆԵՐԿԱՅ 1890 ԹԻԱԿԱՆԻՆ

„ՄՇԱԿ“

ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն ղրբով և նոյն պրոգրամայով: Մեր ստանում ենք սեփական ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԻ:
«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կից ամսական 6 ռուբլի:
Գրվել «ՄՇԱԿ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների անկյունում, Թատարական տանը):
Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներին «ՄՇԱԿ» գրվելու համար պէտք է դիմել հետևեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, Редакция газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գերմանական ուսումը և հայ երիտասարդութիւնը.— ՆԵՐԿԱՅ, ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ, Մանկական ընթերցանութեան գրքեր. Յանկայի կը լինէր. Ներքին լուրեր.— ԱՐՏԱՔԻՆ, ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Թիֆլիս և Բոլշակով. Առաջակութիւններ Թիֆլիսում. Նախկին Պարսկաստանից.— ԽԱՌԻՆ, ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԻ.— ՏԵՂԵԿԱՅՈՅԹ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Զինագ.

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԸ ԵՒ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Երևանում մի քանի տարի առաջ հրատարակվող նախկին «Պատկ» շաբաթաթերթի խմբագիրը, վասակ Պապազյանի մահը, առիթ է տալիս մեզ խոսելու Գերմանական ուսումը ստացած հայ երիտասարդութեան մասին:

Ուշագրւութեան արժանի երեւոյթ է, որ միայն գերմանական ուսում ստացած մարդիկ ընդունակ են դառնում մեզանում ինքնուրոյն, անկախ գրական աշխատանքի, ընդունակ են դառնում ինքնուրոյն մտածողութեան, զրական ստեղծագործութեան, ընդունակ են դառնում գրական օրգաններ ստեղծելու, կամ մեր գրականութեան մէջ օրգեն ինքնուրոյն գործեր յայտնվելուն: Խաչատուր Աբովեանց, Ստեփաննոս Նազարեանց,

Բաժայէլ Պատկանեան՝ գերմանական ուսում էին ստացել, մեր ամբողջ ժամանակակից մամուլը սկսած «Մեղու Հայաստանի» լրագրից, մինչև մեր այժմեան լրագրիներն ու ամսագրիները.— բոլորն էլ զեկավարվում են Գերմանական ուսումը ստացած խմբագիրներով: Բացառութիւն է կազմում այժմ միմիայն «Ազգի» մանկական թերթի խմբագիրը և առհասարակ միմիայն մանկավարժական ամսագրիները մեզանում խմբագրված ու հրատարակված են եղել Ռուսաստանում ուսում ստացածների ձեռքով:

Հանգուցեալ Պապազյանեան էլ գերմանական ուսումը ստացած մարդ էր, և դրա վրա, ինչքան էլ նա միջակ ընդունակութիւնների տէր մարդ լինէր, գերմանական ուսումը դրել էր, ինչպէս իր բոլոր սաների վրա իր օրոք գործում.— անսովոր եղանակով ընդունակութիւն դէպի ինքնուրոյն գործունէութիւնը: ձգտելով էլ, հանգուցեալը շատ վատ էր տանում իր լրագրի, անդադար չեղում էր գաւառական թերթի համետ պրոգրամայից և թոյլ էր տալիս իրան շօշափել իր լրագրում իր խելիքը ու մտաւոր կարողութիւնից բարձր խելիքներ, վերաբերվում էր դէպի իրողութիւնների ու դէպի անձինքը հային յատուկ անգուշակութեամբ.— բայց փաստը դարձեալ անուշաւի է մնում, որ գերմանական այն քիչ ուսումն էլ որ հանգուցեալը ստացել էր,

տուել էր նրան այդ ուսում ստացածներին յատուկ եռանդ, տոկունութիւն և աշխատասիրութիւն: Գերմանական ուսումը սովորեցնում է մարդկանց աշխատել, տոկուն լինել, ընտելացնում է անկախ, ինքնուրոյն գործունէութեան...:

Վերջինքը այժմ մեր ամբողջ մամուլը, մեր բոլոր օրգանները հիմնովներն ու զեկավարողները, բացի մէկից, Գերմանական ուսում ստացած մարդիկ են: Ինչքան էլ պակասութիւններ ունենային այդ մարդիկ, բայց մի բան անուշաւի է, որ գերմանական ուսումը դրել է նրանց վրա տոկունութեան, ինքնուրոյն աշխատանքութեան (ինքնիշխանութիւն) ընդունակութեան, աշխատասիրութեան զորով, որը նրանց ընդունակ է դարձնում անկախ, ինքնուրոյն գործունէութեան:

Ուրիշ բան է, որ այդ բոլոր մարդիկ միմեանք մէջ միշտ երկպառակութեան մէջ են, չեն կարող միմեանց հետ հաշտվել, այլ ևս չենք ասում որ անընդունակ են միմեայ և ընդհանուր ոյժերով որ և է գործ առաջ տանել: Գրա մէջ մեղաւոր է Գերմանական և գերմանական ուսումը, դրա մէջ մեղաւոր է հայի բնաւորութիւնը: Գերմանական համալսարանը և գերմանական մտաւոր շրջանը իրանց պարտաւորութիւնը կատարեցին: Նրանք ընտելացրին հայերին, ինչպէս և ընտելացնում են բոլոր միւս աղբիւրն պատկանող ուսանողներին՝ աշխատասիրութեան, տոկունութեան ոգուն, անկախ, ինքնուրոյն գործունէութեան, հիմք դրեցին ինքնուրոյն բնաւորութեան.— բայց գերմանական ոչ բարձրագոյն դպրոցը, ոչ էլ նրա մտաւոր շրջանը անկարող են լինում մի չորս, հինգ, կամ վեց տարվայ ընթացքում՝ վերանորոգել, կերպարանափոխել հայի բարոյական կողմը, նոր բարոյական կրթութիւն, նոր դաստիարակութիւն տալ նրան: Չը մտաւորանք որ Գերմանական ուսումը ստացած և հայերի մէջ այժմ գործող անձինք՝ հայերի առաջին սերունդը՝ ներկայացուցիչներն են, որոնց վիճակից Գերմանական ընկնել և այդտեղ ուսում ստանալ: Պարզ է որ կատարեալապէս կերպարանափոխել հայացած բարը ու վարքերով լին՝ ասիական հասարակութիւնից և ասիական ընտանիքից դուրս եկած երիտասարդներին՝ կարող չէ ոչ Գերմանական, ոչ էլ այլ որ և է

երկիր... Այդ էլ բաւական է, որ գերմանական համալսարանը ընտելացրեց հային՝ տոկունութեան և աշխատասիրութեան, ներքինը նրա մէջ եռանդ, նախաձեռնող ոգի և ինքնուրոյն, անկախ գործունէութեամբ ապրելու ընդունակութիւնը: Բայց ինչպէս կարող էր նա հինգ, վեց տարվայ կարճ միջոցում կերպարանափոխել հայի բարոյական պատկերը, ոչնչացնել արմատահան անկախ ընդունակութեան սերունդից սերունդ, պատկերից և նախապապերից ժաւանդած՝ նախանքը, հրեշտակ, հիւանդոտ ինքնասիրութիւնն ու ինքնահասանելիութիւնը, որ և է զիջողալիկային կատարեալապէս ենթարկվելու, իրանից բարձր որ և է հեղինակութիւն ծանաչելու անընդունակութիւնը, փոխարքած անհամբարաշխութեան և անհամբարողութեան ոգին, միասին, ընկերակցութեամբ գործելու անընդունակութիւնը...:

Գուցէ այդ բոլոր վատ, անհամակերպ և կորստաբեր յատկութիւններից կազաւովն միմիայն մեր հետեւեալ սերունդները, իսկ այժմ պէտք է բաւականապէս դրանով որ ժամանակակից սերունդը, կրթվելով Գերմանականում, գոնէ ընտելացաւ աշխատասիրութեան և ինքնագործ գործունէութեան: Գերմանական դպրոցը արեւ ինչ որ կարողացաւ և արեւ աւելի քան թէ արեւը միւս երկիրների դպրոցները: Նա իր երկրում ոտք կոխեց հայերի նոյն իսկ առաջին սերունդին՝ ներքինը ինքնուրոյն մտաւոր ոյժ.— բայց հայի բարոյական պատկերը մնաց իր նախկին կուսական դրութեան մէջ: Հայ գործիչը սովորեց աշխատել մտածել և գործել.— բայց մեծ մասամբ մնաց անգուշակ, կիսուս, անկրթ, կրքոտ, նախանձոտ, անբարոյական և անհոգ: Գերմանական գնացող հետեւեալ սերունդները գուցէ ձեռք կը բերեն այն, ինչ որ չը կարողացաւ ձեռք բերել առաջինը, որի մէջ չափից դուրս խոր կերպով արմատացած էին հայրենի խառնուրդը: Հետեւեալ սերունդները ենք սպասում, որ նրանք կը ներկայանան աղբիւր, աւելի բարոյական պատկերով, աւելի էլ ընդունակ կը լինեն իրար մէջ ընկերանալ, միասին գործել, ընդհանուր գործը համեմատել կերպով առաջ տանել:

Այն ժամանակ, բայց մտաւորապէս զարգացած լինելուց, բարոյական մարդիկ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԶԻՆԱՂ

(Կ. Պօլսի թրքական դրոյց)

Ա.

Կ. Պօլսի Ասիական ասիի Շահադէ-բաշի կոչվող թաղի սկզբում գտնվում է Սուլթան-Բայազիտի մզկիթը և նրա առջև փռվող ընդարձակ համանուն հրապարակը:

Թիւրքաց «մուհարրէթի» ամսվայ երեկոները առհասարակ այդ հրապարակից փոքր ինչ ցած գտնվող թրքական խառնուրդներում միշտ խաղում են թրքաց լեզուով թատերներ:

Թատերական խմբերը, շատ քիչ բացառութեամբ, առհասարակ սիրում են թրքական կամ պարսկական առասպելներ, օրինակ «Ալի և Նիրինի», «Էլ Զաւ և Մէջլունի», «Ֆերհատ և Նիրինի», «Բուստեմալի» և այլն առասպելները թատերանշան հանել բնի վրա, սպանել, կոտորել, պատերազմել, խեղդատակ և շատ անգամ անբարոյական օրակուսութիւններ անել և զտար-ձայնել խուռն բազմութեամբ թատերները լըծվող տաճիկ երիտասարդներին, որոնց մեծ մասը

կազմում են Կ. Պօլսի Սուլթանի 1), Թըլէ 2) Հուրուրի 3) և այլն բարձրագոյն ուսումնարանների ուսանողները:

Մուհարրէթի ամսվայ թիւրքաց ծովերի և ծայրագոյն զուարճութիւնների ամիսն է: Գերեզ շատ քիչ թիւրք կարելի է տեսնել քաղաքի մէջ, բոլորը կամ ընել են և կամ մզկիթումն են, իսկ երեկոյան, երբ միմիայն է և երբ աւարտվում են մզկիթի մէջ երեկոյան աղօթքները, կարծես մեռած քաղաքը յանկարծ արթնանում է: Ամեն կողմից խուժում է հրապարակների վրա, փողոցներում, բաց շուկաներում թիւրքերի բազմութիւնը: Թատերներում, սրճատների մէջ Շահ-սէնէ-մի, Ղարաբէշի խաղերը, փողոցների անկիւններում վիտաւոր երաժիշտների սուր ձայները, անցուղաբեր տոկունութիւնը, կառքերի, ձիաբարձների աղմուկը յանկարծ բոլորը միասին սկսում են և տեսնում են մինչև լոյս թիւրք կանաչը, որոնց սաստիկ արգելված է զինքները տնից դուրս ելնել, այդ օրերը աղատ, խուռն առ խուռն, կամ մենակ և յաճախ մի մի պառուկին առջինից ձգած՝ չափվում են փողոցները և հրապարակները իրանց ծածկած ծնօտներով և ճակատով, բաց և գիրգ թշնամի ու մեծ-մեծ մա-

րող աչքերով, զոյնդոյն թանգաղին կտորներից ֆէթէլէի ձև թիկնոցները հագած և ամեն անցնող թիւրք և յոյն երիտասարդների աղաչաւոր ակնարկներին ենթարկվելով:

Եւ այդ ամբողջ քաղաքական միջից, յանկարծ հանդարտաբայ անցնում է սուլթանի կամ մի որ և իցէ փաշայի հարեմից մի յաւերժահար՝ ընկողմնաժ նրան տանող կառքի թաւշայ բարձրի վրա, չորս կողմը պատեցնելով աչքերը, իր ընթրոյ ձեռքով հովհարելով դժգոյն և չլուսնի նման դէմքը, օրին նայող կարծում է թէ՛ Վահապիտի մարի՝ և չորերին՝ թէ՛ Վահապիտի թռչի:

Բ.

Սիրէյա էֆէնդին Սայիդ փաշայի երկրորդ կընոջ եղբայրն էր: Մի գեղեցիկ երիտասարդ էր նա սպլտակ-կնային դէմքով, յունական կոկ և փոքրիկ թիւղ, նորաբուս գործ ընչացքով և ոչ խալի աչքերի զոյն ունեցող սիրուն աչքերով: Շատ խնամով հագնվում էր, մեծ զգուշութեամբ կոկում էր ֆէթի թաւերը, ուղղում էր նրա զինուորական (փիսիկլը) *, օրին կրելու իրաւունքը նա անցնել տարի իր փեսայից ստացաւ մի այնպիսի բուլբուլ, երբ իթէ նոյն իսկ

բէյութիւն ուղէ՝ պիտի ստանար, որովհետեւ այդ օրը Սայիդ-փաշան ունեցել էր մի օրդի կա:

Այդպէս նա հագնված, ձկուն ձեռնափայտը ձեռքին, ձեռնոցներից մէկը հագած, իսկ միւսը բռնած այն ձեռքով, որի ձեռքով վրա փայլում էր մի շքեղ մատանի՝ նա երեւմի կառքով և երեւմի ոտքով գնում էր Շահադէ-բաշի, մի սիրային արկածի հանդիպելու համար, նա անցնում էր կառքակի նեղ փողոցներից, մի քանի շրջան էր գործում Սուլթան-Բայազիտի հրապարակում, անցնում էր Շահ-սէնէ և Ղարաբէշի խաղացողների առջևից և գնում էր լսելու թատերգութիւնները, ուր նա սիրում էր աւելի արհամարհութեամբ զուրբ բարձր բռնած՝ շրջապատող ուսանողներին չափել ոտից մինչև զուրկ՝ քան հետեւի ներկայացման:

Այդ զուարճութիւնները նա, առանց ձանձրանալու, վայելց մի քանի օր. սակայն Մուհարրէթի զեռ տասներորդ օրը չը կար, որ Սիրէյա-էֆէնդին փնտռում էր մի աղ զուարճութիւն:

Եւ մի երեկոյ նա կանգ առաւ մի սրճատան առջև, փոքր ինչ վարանիւղ յետոյ՝ ներս մտաւ, սուրճ պահանջեց և հարցրեց սրճադորին.

— Ղարաբէշի խաղալու են:

— Այո, էֆէնդի, փոքր ինչ յետոյ կը սկսեն:

— Ո՞վ է խաղացողը:

— Կապարուկն է էֆէնդի...

Կապարուկն կոչվող մի վանեցի հայ էր, որ

1) Կայսերական 2) Բժշկական, որից երկու հատ կայ Կ. Պօլսում, գերմանական և քաղաքական 3) Խրատարական

*) Զինուորական ֆէթի փունջը զանազանվում է քաղաքականից նրանով, որ փունջը կախված մի թիկնից, օրօրվում է ֆէթի հետեւում. իսկ քաղաքականի գլուխը ուղղակի կարած է ֆէթի վրա:

էլ լինելով—Գերմանիայում ուսում ստացած հայ երիտասարդները՝ ընկերակցութեամբ կը գործեն թէ դպրոցի, թէ մանուկի և թէ մեր հասարակաց այլ հաստատութիւններին մէջ և փոխանակ այժմեան բաժան բաժան և միմեանց թշնամի, միմեանց միմեա ուսող, անհամբերաշխ, բարոյականութեամբ աղքատ, ողորմելի, թըշուառ, միմիայն երկրպագութեամբ և փոխադարձ ասելով թեմամբ ապրող շրջան կազմելու,—կը կազմեն մի համերաշխ և փոխադարձ համերաշխութեամբ ու ընկերակցութեամբ հայերի մէջ ամեն հասարակաց գործ առաջ տանող, գերմանական դպրոցին պատկանող մի անդադրելի բարոյական և մտաւոր ոյժ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԸՆԹԵՐՈՒՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳՐԲԵՐ

Մեր ժամանակակից գրականութեան թերի կողմերից մէկն է՝ մանկական գրքերի պակասութիւնն է: Հայերէն լեզուով մանկական ընթերցանութեան գրքերը այնքան քիչ են, որ համարձակ կարելի է ասել թէ համարեա չը կան:

Եթէ մեր դպրոցները սովորութիւն ունենային ունենալու մանկական գրադարաններ, եթէ դաշնական քաղաքներում լինէին հանրամատչելի մանկական ժողովրդական գրադարաններ, այն ժամանակ անկասկած չատ վաղուց լսած կը լինէինք, թէ մանկական գրքեր չունենք և այդ գրքերի մեծ պակասութիւնն է պայցովում:

Բայց ում չէ յայտնի, որ հայոց դպրոցներում ընթերցանութիւնը չատ յետ ընկած մի բան է, իսկ հայոց շատ ընտանիքներում երեխաներին ընթերցանութեան ընտելացնելու մասին մտածելն անգամ անմտութեան նման մի բան է հաշուում,—և այդպիսի պայմաններում, ի հարկէ, դժուար էր զգալ և տեսնել, թէ մանկական գրքերի որպիսի մեծ պակասութիւն կայ:

Սակայն բաւական է միայն աչքի անցնել այն մի երկու տասնեակ գրքոյնները, որոնք հրատարակված են հայերէն լեզուով, իբրև մանկական գրքեր, և որոնցով պէտք է նիւթ տրուի մանկական ընթերցանութեան,—այն ժամանակ պարզ կը լինի, թէ ինչու մենք ասում ենք, որ մանկական գրքեր չունենք:

Մանկական ինքնուրոյն, մեր կենսեցի վերացած գրքերը շատ և շատ քիչ են մեր գրականութեան մէջ: Մատենադարան կարելի է համարել զրանց: Գանկալի է, ի հարկէ, որ մանկական ընթերցանութեան գրքերի նիւթը վերցրած լինի նոյն իսկ մեր կենսեցի, մեր մանուկներին աւելի ծանօթ աշխարհից,—բայց քանի որ մենք չունենք այդ, քանի որ չունենք մանկական գրականութեան նուիրված շնորհով գրողներ, մնում է մեզ դիմել օտար գրականութիւններին՝ մեր պակասը լրացնելու համար:

այդ ժամանակ ամենանշանաւոր Ղարաբեկ խաղացողն էր:

Հետո չէ Ղարաբեկ խաղալը. խաղաղուող նախ և առաջ պիտի լինի մի շրջանայեաց մարդ, որովհետև ամբողջ այդ բնով վրա, վարադոյրի ետևից խաղաղող միակ դերասանը ինքն է, որ ներկայացնում է մի ամբողջ թատերգութիւն, ուստի և պիտի լաւ ուսումնասիրած լինի զործող անձերի բնավորութիւնները և որը առաւելն է, պիտի խոսի այնպէս, որ միմեանցից դանդաղան է ոչ միայն շեշտերը, ազգային ոճերը, այլ և ձայները:

Սիւրէյա էֆէնդին մի այդպիսի ցած սրճատնում մտնելը և Ղարաբեկ տեսնելու դուր մի տարօրինակ բան էր և հէնց այդ էր պատճառը, որ ամեն կողմից ծուխի ամպերի մէջ թաղված հասարակ ժողովուրդը զարմացմամբ դիտում էր այդ պերճապալ էֆէնդինին:

Ղարաբեկ սրճատան մի անկիւնում տեղ բռնող սրինգ անողը սկսեց տաճկական «թաքսիմը լայաթի» անել, իսկ սրճատան ներքին կողմում մի ցաւազար աչքերով անձ՝ բաց արաւ իր արկղը, այնտեղից հանեց մի ան վարադոյր, որի մէջ տեղում երևում էր մի քառակուսի սպիտակ մեծ կտոր կարված՝ կախեց չուանից և մի ճրագ վառելով մտաւ նրա ետեւը:

Շուտով վարադոյրի սպիտակ կտորը սաստիկ լուսաւորվեց, որից յետոյ, երբ երաժշտութիւնը զազարեց, նրա վրա երևեցաւ մի փառելի մարդ,

Այդ վաղուց է, որ անում են մեր դանազան գրողները և թարգմանիչները: Բայց շատ քիչ բացառութեամբ, այդ մարդիկ, մի կողմից ցոյց տալով որ անընդունակ են ըմբռնելու, թէ որն է մանկական գրքերի գլխաւոր արժանաւորութիւնը, միւս կողմից էլ պարզ ցոյց են տալիս, որ իրանց գրական գործունէութեան գլխաւոր նպատակը—գրքի վաճառելն է, քան թէ գրքի արժանաւորութիւնը:

Ով չէ այժմ գիրք թարգմանում.—թարգմանում է և վարձպետը, և մի որ և է գործակատար, և տիրացու սարկաւազը, և արհեստագործը, և քահանայն, և մի քանի դասաւանդ անցած օրերից, և դրանց հետ միասին բոլոր երգչկալ թարգմանիչները:

Բայց քննելով այդ բոլոր տեսակի մարդկանց բոլոր թարգմանութիւնները, մարդ միշտ այն եղբայրացութեան է գալիս, որ զրանք իսկի ծանօթութիւն չունեն մանկական գրականութեան պահանջներին հետ, իսկի տեղեկութիւն չունեն, թէ մանկական ընթերցանութեան համար զիջուք ինչ ճիւղի գրքեր, և ինչ տեսակ գրքեր պէտք է լինեն: Այլ, ընդհանրապէս, զրանցից իւրաքանչիւրը վարվում է այսպէս. ուղում է մի գիրք թարգմանել, և անա վերցնում է առաջին անգամ ձեռքն ընկած պղծիկ գիրքը, կարծելով թէ, եթէ գիրքը պղծիկ է, ուրեմն մանկական է: Գաճախ է՝ պատահում տեսնել, որ նոյն մարդը թարգմանում է երկու գիրք, մէկը լինում է բաւական աղօղ, իսկ միւսը բոլորովին անպէտք, որ պարզ ցոյց է տալիս, թէ թարգմանիչ ձեռքը այդ երկու գրքերն էլ պատահմամբ են ընկել:

Դրա հետևանքը այն ողորմելի դրութիւնն է, որի մէջ գտնվում են մեր մանկական գրքերը.—նրանք մեծ մասամբ կամ անհամ հեքիաթներ են կամ վերացական, երեխաներին անհասկանալի պատմութիւններ, կամ շղեր գրգռող, բնականութիւնից շատ հեռու նկարագրութիւններ և կամ նոյն իսկ սուրբերի և սասանաների մասին զբոլած դատարկաբանութիւններ:

Աւելացրէք զրանց վրա և այն, որ այդ գրքերը մեծ մասամբ անճշտին, անհասկանալի լեզուով են թարգմանված, տխուր անախտան, և երբեք գէթ մի մի պատկեր էլ չեն պարունակում,—և պարզ դառաւ պարզ կը կարծէք, թէ ինչ ողորմելի բան է մեր մանկական գրականութիւնը:

Մանկական գրականութիւնը այդ ողորմելի դրութիւնից հանելու համար, այժմ մեր գրականութեան մէջ ոչինչ չանք և փորձ է լինում: Մենք ոչ գործին նուիրված և գործին տեղեկ մանկական գրքերի թարգմանիչներ ունենք, ոչ մանկական շնորհով գրողներ, և ոչ էլ մանկական ընթերցանութեան նիւթ մատակարարող ամսագրիչներ:

Ասել թէ՛ պէտք է հարստացնել մեր մանկական աղքատ գրականութիւնը.—կը նշանակէ նոր բան չասել: Ուստի, առանց կանգ առնելու այդ պէտք է՝-ի վրա, մենք մի այլ անգամ կը փորձենք խօսել այն մասին, թէ ինչ միջոցներով,

ինչ ճանապարհներով, և ինչպիսի մարդկանց օգնութեամբ կարելի է ստեղծել հայերէն լեզուով մի ամբողջ մանկական գրադարան, մանկական լաւ գրքերի մի ամբողջ շարք:

Խ. Մ.

ՅԱՆԿԱԿԱՆ ԿԸ ԼԻՆԵՐ

«Մշակ» № 116-ում (հոկտեմբերի 12-ին) էր միջի այլոց կարդացի մի յոդուած «Հնութիւններ»-ի պահպանութիւնը՝ վերնագրով: Երբ տնօրէնը լուրջապէս լինելով ինձ տեղիք է տալիս մի քանի խորհրդածութիւններ անելու խօսքը կը մասնաւոր յատկապէս էջմիածնի մատենադարանի մասին: Առաջին անգամ չէ, որ մեր ընթերցող հասարակութիւնը տրտնչել ու զանգատներ է լսում յիշեալ մատենադարանի անփոյթ հոգեւորական մասին. գոցէ մեր պարբերական թերթերի թղթակիցները չափազանցում են իրողութիւնը. բայց ֆրանսիական առածը ասում է՝ il n'y a point de fumée sans feu (ծուխ չէ լինում առանց կրակի) ուրեմն հաղորդած տեղեկութիւնները գէթ մի փոքր մասն ճշմարիտ պէտք է լինին: Հնութիւնների պահպանութեան հեղինակը ասում է թէ «անցեալ տարի մի տաճկապետանցի դպրի, ապրելով էջմիածնում՝ մատենադարանի ձեռագիրների միջից գողանում է մէկ ձեռագիր ոսկեզօծ պատկեր, որը ներկայացնում է Նաբեկացուն և Աստուածամորը, և թէ «այդպիսի գողութիւններ այդտեղ շատ են պատահում»: Այս ինչ բան է, երա՛ւ է, թէ ճշմարիտ իրողութիւն. միթէ էջմիածնի իր դարձած հնութիւններով և բոլոր կայսրածնեցիով՝ ազգային սեփականութիւն չէ: Միթէ Մանկուհին հետեցնելու ևս թողնէ և սուրբ աթոռի վանքում. մինչև այժմ մենք իրաւունք ունէինք կարծելու թէ՛ սրբապետութիւնը այստեղ տեղափոխել է էջմիածնում և նրա միջի հնութիւնները անձեռնմխելի պիտի լինեն:

Եթէ մատենադարանում անկարգութիւն կամ գողութիւն է տեղի ունենում, այստեղ միակ պատասխանատուութիւն էջմիածնի սբ. միաբանութեան և համայն ազգային առաջ մատենադարանագետն է. պարտադրեց պաշտօնեան՝ եթէ կորուսեալ իրը կամ ձեռագիրը չը գտնի, նա ենթարկվում է դատաւարանին և զրկվում է իր պաշտօնից: Բարեկարգ երկրներում, հաստատութիւնների մէջ հին ձեռագիրները պահպանվում են մի առանձին խնամքով, գրանք ոչ միայն ցուցակագրված են, այլ և ճշգրիտ որոշված է, թէ իւրաքանչիւր ձեռագիրը քանի թերթերից է բաղկացած, իր մէջ քանի էջ է բովանդակում. իւրաքանչիւր էջի երկայնքիւնն ու լայնքիւնը ճշգրիտբամբ չափված-որոշված է, թէ քանի սանդուխտ է, քանի զրանց յիշված է ամենայն էջի տողերի նոյնպէս և ամբողջ ձեռագրի պատկերները քանակութիւնը: Այս վերջին հանգամանքը շատ անհրաժեշտ է ուսումնական հնագէտի համար, մանաւանդ այն դէպքում, երբ ձեռագիրը դուրի է յիշատակարանից, ուստի կարելի լինէր

իմանալու, թէ որ դարում գրված է բուն ձեռագիրը: Եթէ երբեմն ձեռագրի երկարագրով կամ բոլորագրով գրուած լինելը բաւական չէ նրա դարը որոշելու, այն ժամանակ մենք դիմում ենք նրա նկարներին, որոնց վրա երկար տարիների ընթացքում ծանրացել է օտար աղդեցութիւնը. այսպէս քրիստոնէութեան հին ժամանակից մինչև XIV դարը՝ հայոց ձեռագրերի վրա կարելի է նշարել իրաւանդական աղդեցութիւնը. XIV-ից մինչև XVII դարը իտալական և առհասարակ արեմտեան-եւրոպական. XVII դարու երկրորդ կեսից երևում է պարսկական աղդեցութիւնը: Ահա, կրկնում եմ, ինչու համար անհրաժեշտ են ձեռագրի նկարները հնագէտի համար:

Յայտնի բան է, ինքն ըստ ինքեան արդէն հասկանալի է, որ ձեռագիրը դուրս տանել մատենադարանից խստիւ արգելված է ամենայն հաստատութիւնների վարչութեան կողմից. ցանկացողը ուսումնասիրել մի որ և իցէ հին ձեռագիր, ինքն պարտական է նորճ բերել մատենադարան: Դարձեալ տարին և կամ երկու տարին մի անգամ մատենադարանի վերաքննութիւն (ревизия) է լինում ձեռագիրների և միւս գրքերի ամբողջութիւնը ստուգելու դիտաւորութեամբ:

«Մշակ» նոյն համարի յոդուածում, որ առիթ տուեց մեր այս գրութեան, մենք կարդում ենք, որ «էջմիածնի մատենադարանի վերջին փոքր սենեակի մէջ, որ խառն կերպով թաղված են մինչև 12 ֆ. ծանրութիւն ունեցող գրքեր, կարելի է տեսնել անգլիկ քանակութեամբ անմաքրութիւններ..... անդուկում միմեանց վրա լցրած են պարսից, արաբացի և ուրիշ ազգերի հրովարտական, կալուածական թղթեր, և այլն և այլն»:

Միթէ մինչև այժմ էջմիածնի այս հնութիւնները ցուցակագրված չեն, չունեն իրանց յատուկ տեղն ու համարը. ուրեմն նրանց բովանդակութիւնն ևս անձանօթ է մնում էջմիածնում: Չարմանալի անփոյթութիւն մատենադարանագետի կողմից, որը մկնորից անգամ պայշապանելու այս հնութիւնները, ցորենի շտեմարանի մերձակայութեան պատճառով՝ անկարող է լինուի Աֆերիւ....

Ցանկալի է, որ մեր բարձրագոյն հոգևոր իշխանութիւնը, իր թիմական առաջնորդների և յաջորդների միջնորդութեամբ հարկադրէր առանձին հրամանով ուսաց հայաստանի բոլոր վանքերի վանահայրերին՝ ճշգրիտբամբ ցուցակագրել այն ամենայն հնութիւնները և ձեռագիրները, որոնք կան յիշեալ վանքերում. իսկ ցուցակը ուղարկել էջմիածնի տպագրութեան համար:

Ցանկալի է, որ նոյնն անէր և Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքը իր ունեւական ժողովի օգնութեամբ: Այսպէս, գոցէ, կարելի կը լինէր փրկել մեր հին ձեռագիրները յաւիտենական կորուստից, իսկ միւս կողմից, գոցէ, նոր ձեռագիրներն ևս լոյս կը գային: Եւ այնուհետ չէին կրկնվի Սեանի վանքում տեղի ունեցած բարբարոսական դէպքերը, որոնք եթէ պատահէին լուսաւորեալ երկրը:

Սակայն այժմ Ղարաբեկը այլ ևս չէ մտաւորում, այլ սաստիկ անբարոյականացել է և իր անբարոյականութեամբ միայն ծիծաղ և դուրսնալութիւն է պատճառում թիւրք ժողովրդեան, որը մեծ հաճոյքով մինչև այժմ լսում է Ղարաբեկին:

Սիւրէյա էֆէնդին այդ բոլորը գիտէր և այժմեան ներկայացուցիչ նա միայն մի խօսք գրեաւ, որը բարոյական էր թէև, սակայն շատ յանդուգն էր:

Այդ ներկայացման ժամանակ միակնիայ Ղարաբեկը անդադար ասում էր.

—Աստուած ձեզ կնոջ շառից պահպանէ:

Սիւրէյա էֆէնդին չէր կարողանում հասկանալ թէ ինչ է նշանակում կնոջ շառը:

—Միթէ կինը շառ կարող է ունենալ.... մտածում էր նա:

Վերջին անգամ նորից Ղարաբեկը օրհնեց խօսքներին, յետոյ նորից գոչեց.

—Աստուած ձեզ կնոջ շառից պահպանէ:

Եւ մի մեծ ուստիւն դործելով՝ համարեա թէ ունաց.

—Ամէն....

—Պիւհ.... գոչեց Սիւրէյան ոտքի ելնելով մեկնելու համար.—այսօր Ղարաբեկը շատախօս է դառնել:

Եւ սուլելով դուրս գնաց սրճատնից:

(Կը շարունակվի)

գլուխ տուեց ծանրութեամբ, ֆէսը շարժեց և մի խապտո ձայնով գոչեց.

—Բարի երեկոյ, էֆէնդիններ և աղաներ, բէյեր և փաշաներ, Աստուած ձեզ բոլորից տայ երկար կեանք, լաւ օրիուն կանայք, փոքրիկ մանուկներ, հարստութիւն, Աստուած արքայութիւն, թագաւորի ողորմածութիւն, ձեր աչքերին սրութիւն, ախանջներին լաւ լսողութիւն, որ լաւ տեսնէք և լաւ լսեք թէ Ղարաբեկը ո՞վ էր, ինչքն արաւ և ինչքն խօսեց... առաւ նուէրները մի խնայէք, ո՞վ էֆէնդիններ և աղաներ, օրովհետև Ղարաբեկը պիտի դուրսնայնէ ձեզ, Աստուած պիտի քաղցր աչքով նայէ ձեզ և ձեզ բոլորիդ ազատէ կնոջ պատճառած փորձանքներից (չառերից), ամէն....

Յետոյ մինչև մէջքը ծռվեց, բերանը անդունդի նման բաց արաւ և իր խապտո ձայնով գոչաց՝

—Ամէն....

Այս առաջաբանն էր. Սիւրէյա էֆէնդին չը մասնակցեց պատաստելի վրայի այդ թղալախ մարդուկի խնդկատակութիւնից պատճառած ծիծաղներին:

Դրանից յետոյ այդ սպիտակ բեմի վրա ներկայացվեց փոքրիկ մարդուկներով մի հետաքրքիր պատկեր երեխաների կենսեցից, որը թէև շատ ծիծաղաշարժ էր, բայց և եթէ մի հայ տեսնէր, անշուշտ երկու օր պիտի ծիծաղելով լարս: Փոքրիկ մարդուկները ոչ այլ ինչ էին, եթէ ոչ կաշիներ կտորներէր չինած պատկերներ, օրհն-

ցից մի փայտ անցկացրած՝ խաղացնողը ճարտարութեամբ շարժում էր նրանց վարադոյրի ետևից և ինքը խօսում էր զանազան ձայներով և զանազան շեշտերով:

«Ղարաբեկ»-ի ծագումը այսպէս են պատմում: Օսմանեան մի սուլթանի ժամանակ, որը հաւանականաբար Սուլթան Մահմուդ Բ. պիտի լինի, ապրում էր մի եպարխոս (վիզիր), որը անտանելի նեղութիւններ էր տալիս ժողովրդեան, կեղծում էր, առնանդում, սպանել տալիս, պատմում, կայքերը սեփականացնում և այնպէս միջոցներ էր ձեռք առել, որ ոչ ոք էր կարողանում նրա արածների մասին լուր հասցնել Սուլթանին:

Այդ ժամանակ ապրում էր նաև Կ. Պոլսում խօսելիղ անունով մի ժողովրդական միմոս, որը և մտածեց բարբարոս վիզիրի մասին խօսել սուլթանին հետ, հնարեց Ղարաբեկը, հեղինակեց վիզիրի արածներից մի քանի թատերգութիւններ, խնդրի տուեց Սուլթանին, որ ինքը հնարել է մի ճարտար խաղ և առաջին անգամ ներկայացրեց Ղարաբեկը Սուլթանի առջև:

Վիզիրի արածները երևան եկան զրանով և վիզիրը զլխատվեց:

Ղարաբեկի անունը իր միակ մեծ և ու աչքերից առնելից, այսինքն բոլոր թատերգութիւնների այն հերոսները, որը մինչև այժմ ամեն մի խաղի մէջ դեր ունի և քանի խաղը կայ՝ միշտ տեսնու է:

